

Prílohy

Príloha 1: Japonské skúsenosti s ekonomickým rozvojom

Sakoku - krajina sama pre seba

Na začiatku tzv. Edo¹ obdobia (1635) sa Japonsko dobrovoľne izolovalo voči vonkajšiemu svetu (tzv. politika *sakoku* – uzavretia krajiny), prerušujúc takmer všetok kontakt so zvyškom sveta². Nasledujúcich 200 rokov vládol v krajine relatívny mier a stabilita. Ekonomika sa zameriavala na sebestačnosť a v dôsledku sa aj počet obyvateľov udržiaval v hraniciach možností krajiny (v tomto období až do polovice 19. Storočia ostávala populácia stabilne na úrovni 30 miliónov obyvateľov [Japonský štatistický úrad, 2016]). Darilo sa zachovávať relatívne harmonický vzťah medzi človekom a prírodou a to zabezpečilo trvalú produktivitu prírodného kapitálu. K tomuto obdobiu sa často odkazuje ako k naozaj udržateľnému, ako k príkladu pred-konzumnej spoločnosti, ktorá využívala materiály cyklicky a s úctou. Tento prístup zosobňuje tzv. *Mottainai* princíp, ktorý sa dá vysvetliť ako “nevyhadzovať to, čo je hodnotné”, a neskôr sa stal symbolom pre národné aktivity ohľadom 3R.

Otvorenie hraníc a storočné preteky so západom

V polovici 19. storočia silnel externý nátlak na sprístupnenie japonských trhov. V tom čase už západné krajiny kolonizovali veľkú časť Ázie. Primárne kvôli hrozbe straty nezávislosti Japonsko nakoniec v roku 1866 otvorilo svoje hranice [Imura, Schreurs, 2005]. Po občianskej vojne v roku 1868 prevzal moc cisár Meidži, ktorý zrušil feudálny systém a zriadil novú vládu (tzv. Meidži reformy - *Meiji ishin*). Toto obdobie je rozoznávané ako počiatok modernizácie krajiny. Už koncom storočia už tu bola naplno rozbehnutá industrializácia, spolu so sprievodným znečisťovaním.

Prioritou sa stal ekonomický rast a industriálna produkcia, efektívna regulácia znečisťovania bola skôr výnimkou (ale vzniklo niekoľko zákonov na ochranu prírody, napr. v roku 1931 Zákon o národných parkoch a pod.). Málokto či už z politikov alebo obyvateľstva pochyboval o dôležitosti dobehnúť USA a ostatné industrializované krajiny, čo sa aj napokon podarilo³, a ekonomika rástla

---

¹ Obdobie Edo (1603-1868), podľa mesta kde sídlil vládca krajiny – šógun – Edo, dnes Tokyo (niekedy sa označuje aj obdobie Tokugawa, podľa rovnomennej vládnucej dynastie).

² Vysvetlenia pre tak drastický krok sa líšia, prevládajú názory že išlo o snahu chrániť národnú stabilitu, kultúru a jednotu proti silnejúcemu vplyvu európskych kolonizátorov (v prvom rade Španielska a Portugalska) a ich náboženstva. Na druhej strane išlo tiež pravdepodobne o posilnenie postavenia vtedajšieho vládcu (šóguna Iemitsu, tretieho z dynastie Tokugawa), cez monopol na import materiálov (v prvom rade kovov) do krajiny. Jedinou výnimkou zo zákazu bol obmedzený kontakt s Holandskom, Čínou a Kóreou, ktorých lode mohli zakotviť výlučne v meste Nagasaki [Flath, 2000]. Na druhej strane, stratégia svojím spôsobom uspela: uzavretie trhov pred cudzími vplyvmi pomohli Japonsku ako jednej z hŕstky krajín uniknúť tzv. syndrómu “rozvoja zaostalosti” cez ekonomickú a politickú kolonizáciu [Macpherson, 1995:19].

³ Až do roku 1970 bolo Japonsko najväčším svetovým producentom lodí, rádií a televízií. Úspešný bola aj napr. plán zdvojnásobiť platy z roku 1960, ktorý naplnili do desiatich rokov. Ročný rast HDP bol 10% až do druhej polovice 60. rokov 20. storočia [Flath, 2000].

až do ropnej krízy v roku 1973. [Flath, 2000]. V období keď došlo k industrializácii v Japonsku boli európske krajiny na tejto ceste už 100 rokov⁴. Preto malo Japonsko výhodu neskorého príchodiaceho v uplatňovaní priemyselného pokroku, využívajúc vedomosti a technológie západu. Po storočia po otvorení trhov sa Japonsko úspešne pridalo k svetovým moderným priemyselným mocnostiam. To sa okrem iného odrazilo aj na popululácií, ktorá od Meidži reforiem (1868) rýchlo rástla - za sto rokov prekračujúc 100 miliónov (1967) [Statistics Bureau, 2016]. Už z obdobia Edo však je jasné, že krajina zvládla užiť len približne 30 miliónov. Preto bol ďalší rast zakorenený v globalizácii, otvorených trhoch a výraznej závislosti na dovoze.

Dôsledky “development first”

Už začiatok procesu industrializácie priniesol niekoľko prípadov vážnych problémov znečistenia. Žiadne však neboli adekvátne adresované. Bolo prijatých niekoľko zákonov na reguláciu, napr. Továrenský zákon (1911), stanovujúci povolovací a inšpekčný režim pre veľké továrne. Tento a podobné mali však v praxi malý reálny vplyv [Imura, Schreurs, 2005], sledujúc národný cieľ ekonomického rozvoja.

V dôsledku boli Japonci aj medzi prvými z tých, kto zažil hrôzu neriešeného environmentálneho znečistenia. Množstvo prípadov rozsiahleho znečistenia, často vyúsťiaceho k prípadom ťažkých škôd na ľudskom zdraví, znásobených práve vysokou populačnou hustotou a blízkosťou industriálnych areálov k rezidenčným, (medzi ktorými sú asi najznámejšie napríklad tzv. Yokkaichi astma⁵ a otrava ortuťou v zálive Minamata⁶) pomohlo konečne upriamiť pozornosť na fakt, že ignorované ničenie životného prostredia (tzv. „development first, clean up later“) v konečnom dôsledku tragicky postihne aj ľudskú spoločnosť. Ekonomický rast a rast spotreby sami o sebe ultimátne neriešia problémy spoločnosti, skôr naopak.

Zmena smeru a nové kategórie výziev

Pod vplyvom udalostí sa menili aj pohľady bežného obyvateľstva na znečisťovanie životného prostredia. V roku 1966 až 30% súhlasilo, že znečisťovanie je pre rozvoj nevyhnutné. V roku 1975 počet týchto názorov klesol na 16%, zatiaľ čo presvedčenie, že znečisťovanie nesmie byť dovolené stúplo z 27 na 51%. Podobne v roku 1990 59% respondentov súhlasilo, že ochrana

---

⁴ Rátajúc of mĺlnika priemyselnej revolúcie, vynálezu parného stroja J. Wattom v roku 1781.

⁵ 1960-1972 v meste Yokkaichi – spaľovanie nafty a produkcia etylénu v miestnom petrochemickom komplexe, jednom z najväčších v krajine už krátko po uvedení do behu začalo spôsobovať vážne problémy u obyvateľstva. Celkové emisie SO_x v meste boli až 130-140 000 t/rok (30x viac ako dnes). 20% obyvateľov trpelo astmou (1962). Spoločnosti sa ale vyhýbali zodpovednosti a akcii, v rozširovaní komplexu sa dokonca pokračovalo. Situácia sa zhoršovala až do roku 1967, kedy obyvatelia zažalovali spoločnosť, a spor v roku 1972 aj vyhrali [Imura, Schreurs, 2005], potvrdzujúc tak pozorovanie, že často sú to práve občania, ktorí napokon pretlačia zmenu k lepšiemu.

⁶ Záliv Minamata bol len jednou z oblastí, kde došlo ku kontaminácii prostredia ortuťou koncom 50. rokov 20. storočia. Továrne sa vtedy rutine zbavovali toxického odpadu priamo do riek. Ortuť sa v potravinovom reťazci kumuluje a stáva sa teda koncentrovanejšou, a tak najťažšie na ňu doplatili práve miestni rybári. Otrava (ťažko poškodzujúca v prvom rade nervový systém), postihla oficiálne vyše 2000 ľudí, z ktorých 1700 zomrelo. Jeden z dôvodov, prečo sa problém stal tak rozsiahlym bol okrem dlhodobej nečinnosti autorít aj fakt, že vtedy neexistovali žiadne vedecké data na vysvetlenie účinkov ortute alebo jej vzťahu k chorobe. Taktiež, spoločnosť zodpovedná za kontamináciu zatajila svoje interné dáta potvrdzujúce kauzalitu, zatiaľ čo sa tragicky znásoboval počet obetí [Ministry of the Environment, 2017].

životného prostredia je nutná aj za cenu spomalenia ekonomického rastu [Imura, Schreurs, 2005]. Pod silnejúcich vplyvom protestných hnutí začína vláda od 1970 ponikať systematické a často drastické kroky na reguláciu znečistenia (prijala až 14 zákonov na kontrolu znečistenia len za 4 roky).

Ku zlepšeniu stavu životného prostredia výrazne prispeli aj zmeny v energetickej politike, ktorá bola vďaka svojej zraniteľnosti po ropnej kríze stredobodom pozornosti (vysoké ceny následne tiež silno zasiahli priemysel). Centralizovaný prístup vlády mal v tomto prípade pozitívne dôsledky – ministerstvo zahraničného obchodu a priemyslu v snahe zabezpečiť energetickú bezpečnosť presadilo množstvo opatrení na úsporu energie (spolu s dostatočnými dotáciami), v rámci ktorých bola aj podpora využívania zemného plynu a presadzovaniu využívania filtrov pre zariadenia s uhlím. Spotreba energie na jednotku HDP sa tak výrazne znížila⁷. Ropná kríza mala odozvy v celej priemyselnej štruktúre krajiny – z rozvoja založeného na ťažkom a chemickom priemysle prešla vláda (1982) k novému priemyselnému rozvojovému plánu (tzv. Technopolis) – podporujúc hi-tech priemysel s vysokou pridanou hodnotou (umiestnený v 26 navrhovaných komplexoch blízko letísk pre efektívnejší transport). To pomohlo udržať ekonomický rast a relatívne nízku environmentálnu záťaž.

Štrukturálne zmeny, sprevádzané rozsiahlymi investíciami⁸ do „čistejšej“ technológie a efektivity v konečnom dôsledku konečne pomohli za dve desaťročia prekonať najvýraznejšie problémy a Japonsko dosiahlo pozoruhodné zlepšenia (v prvom rade ohľadom zúfalého stavu kvality ovzdušia, ako konštatuje aj OECD Správa 1994 [Organisation for Economic Co-operation and Development, 1994], kde napr. výmena áut za šetrnejšie prešla pomalšie, ale skôr ako v iných OECD krajinách).

Ďalej správa z roku 1994 identifikuje aj prirodzený následok zlepšenia stavu životného prostredia: rast záujmu obyvateľstva o kvalitu života ako takého. Vďaka zvyšujúcej sa životnej úrovni sú dopyt po energii a rastúca súkromná spotreba ďalšou správou OECD [Organisation for Economic Co-operation and Development, 2002] identifikované ako jedny z najvýznamnejších tlakov pre súčasné Japonsko, spolu s odpadovým hospodárstvom. Bezprecedentný nárast produkcie v prvom rade toxických a plastových odpadov z domácností aj priemyslu bol stále výraznejšou realitou už od obdobia rýchleho ekonomického rastu v 60. a 70. rokoch. Tu sa odráža ďalekosiahlosť vplyvov západnej spoločnosti – Japonsko zdedilo relatívne nízky sklon k spotrebe, ktorá spolu s ďalšími tradičnými spotrebnými vzorcami pretrvávala až do povojnového obdobia [Macphersona 1995]. Pod tlakom globalizácie prinášajúcej masovú spotrebu a výrobu si však tieto hodnoty neudržali⁹.

---

⁷ Pre roky 1971 až 1999 klesla z 123 na 96 ton ropného ekvivalentu (jednotka energie získaná z tony ropy) [Imura, Schreurs, 2005].

⁸ V roku 1990 tvorili výdavky na reguláciu znečistenia (verejné aj súkromné) až 1,6% of HDP, radiac Japonsko medzi krajiny s najväčšou investíciou do kontroly znečistenia [OECD country report Japan, 1994].

⁹ Podľa Reischauera [Reischauer, 1995] tento vývoj dokazuje, čo sa Japonci naučili z vlastnej skúsenosti – neexistuje čistá deliaca čiara medzi technológiou, inštitúciami a hodnotami, a ich snahy dobehnúť západ cez preberanie a napodobňovanie jeho prístupov museli zákonite vyústiť v zmenu spoločnosti samotnej.

V kontraste s vlastným kritickým stavom znečistenia v minulom storočí, dnešné Japonsko poskytuje technickú a vedeckú expertízu rozvojovým krajinám, výrazne zameranú práve na životné prostredie. Japonská vláda si zakladá na svojej ambícii stať sa medzinárodným vodcom v oblasti životného prostredia, čo verejne prehlásili prvýkrát vo svojom Národnom akčnom pláne pre Agendu 21 z roku 1994 [The Council of Ministers for Global Environmental Conversation, 1993]. Odvtedy sa medzinárodná ochrana životného prostredia stala vedúcim princípom rámcov zahraničnej aj domácej politiky Japonska¹⁰. Toto rozhodnutie viedlo k desaťročiu legislatívnych a inštitucionálnych zmien (vrátane zmien prístupu priemyslu, ktorý, spolu s Japonskou vládou, si chcel vylepšiť svoj značne poškodený obraz vo svete). Japonsko sa stalo jedným z najväčších poskytovateľov rozvojovej pomoci explicitne zameranej na životné prostredie [Schreurs, 2004].

Príloha 2: Vývoj vzťahov EÚ k životnému prostrediu

Pre lepšie pochopenie súčasnej situácie EÚ je načrtáva táto kapitola historický vývoj prístupov k odpadovému hospodárstvu v kontexte posunov rámcovania problému ochrany životného prostredia, a to primárne cez strategické environmentálne akčné programy a vývoj úlohy životného prostredia v zakladajúcich zmluvách, keďže práve tieto tvoria základné kamene pre celkový prístup únie.

1. Obdobie voľného trhu (do 1973)

Na začiatku pokusu s európskou integráciou sa politika Spoločenstva zameriavala na priority spojené s vytvorením spoločného trhu. Už článok 36 zmluvy o EHS pripravuje pôdu pre environmentálnu reguláciu, deklaruje že „ustanovenia článkov (zakazujúce obmedzenia voľného obchodu medzi štátmi) nevylučujú zákazy alebo obmedzenia dovozu, vývozu alebo tranzitu tovaru odôvodnené (...) verejnou bezpečnosťou, ochranou zdravia a života ľudí, zvierat a rastlín.“ Životné prostredie bolo však vnímané skôr z hľadiska nutnosti harmonizácie štandardov pre voľný trh a ochranu zdravia *verejnosti* [McCormick, 2001]. Na tomto základe stojí aj prvý európsky environmentálny zákon, smernica 59/221, určujúca štandardy ochrany zdravia pracovníkov a verejnosti proti ionizujúcej radiácii.¹¹

Ako začiatkom 70-tych rokov vyvrcholilo celospoločenské uvedomenie negatívnych dôsledkov doterajších prístupov k rozvoju, podčiarknuté ekonomickou a energetickou krízou a skupinou významných environmentálnych katastrof, pre vlády začalo byť nemožné tento problém naďalej ignorovať. Základ pre jednotnú politickú akciu položila konferencia OSN o životnom prostredí človeka v Štokholme v roku 1972, kde sa reprezentanti 113 krajín zhodli na potrebe

¹⁰ Japonská oficiálna rozvojová pomoc (ODA – official development aid) bola dovtedy zameraná najmä na budovanie infraštruktúry, často prostredníctvom tzv. hneďého rozvoja, ktorý viackrát vzbudil medzinárodnú kritiku kvôli svojej bezohľadnosti k životnému prostrediu [Schreurs, 2004].

¹¹ Vychádzajúc primárne zo zmluvy o Euratom-e, kde článok 2(b) vyjadruje potrebu jednoduchých bezpečnostných štandardov na ochranu zdravia robotníkov a všeobecnej verejnosti. Nešpecifické vymedzenie pojmu verejnosti je dôvodom, prečo je niektorými považovaný práve tento zákon za prvý na úseku životného prostredia, ešte pred smernicou 67/548 o klasifikácii, balení a označovaní nebezpečných chemikálií [McCormick, 2001].

medzinárodnej spolupráce vo formulácii riešení. Následne začali viaceré členské štáty pracovať na posilňovaní environmentálnej regulácie, čo prinútilo Európske spoločenstvo reagovať, keďže prípadné nerovné pravidlá by deformovali voľný trh. Jednou z najdôležitejších hnacích síl európskej environmentálnej politiky totiž boli a stále sú práve tlaky na zmeny regulácie zo strany členských štátov.¹²

2. Od prvých environmentálnych zákonov k ucelenej politike (1973 – 1987)

Za počiatok európskej environmentálnej politiky je často považovaný Európsky koncil v Paríži v októbri 1972 [MCCORMICK, 2001], kedy sa hlavy štátov a vlád zhodli na potrebe výraznejšej environmentálnej činnosti a jednotného programu.

Výsledkom bol v roku 1973 prvý Environmentálny akčný program (EAP), s perspektívou do roku 1976. Akčné plány nie sú legálne záväzné a nemusia byť vo výsledku viac ako želania politikov [NILSSON, 2007], ale stanovujú celkový rámec environmentálnej politiky v dlhodobom hľadisku, identifikujú hlavné problémy a ciele pre ich riešenie. 1. EAP definuje množstvo dodnes platných prístupov. Už tu rozoznávame uvedomenie myšlienok trvalo udržateľného rozvoja, keď princíp 2 priznáva, že životné prostredie nemôže byť považované iba za akúsi kulisu, ale je základným faktorom v podpore ľudského rozvoja, a dodáva, že preto je nutné vyhodnocovať dopady na životné prostredie v rozhodovaní čo najskôr. Zmieňuje tiež princíp prevencie a princíp znečisťovateľ platí, a definuje aj zásadu subsidiarity, podľa ktorej by regulácia znečistenia mala byť realizovaná na primeranej úrovni tak, aby bola čo najefektívnejšia [Official Journal of the European Communities, 1973].

Jednou z priorít 1.EAP bola harmonizácia nakladania s odpadom, staviac teda už pred 40 rokmi problematiku odpadu do stredobodu záujmu. Výsledkom bolo prijatie prvej rámcovej smernice o odpadoch v roku 1975 (75/442/EHS), ako jedného z prvých rýdzo environmentálnych unijných zákonov [Dvořák, 2015]. Smernica, označujúca prechod k ucelenému prístupu k odpadu, bola ľahšie akceptovaná aj vďaka vtedajšej ekonomickej kríze, ktorá poukázala na nutnosť rozumného prístupu k materiálom, vrátane odpadov. Kľúčovým opatrením smernice je stanovenie povinnosti členských štátov vypracovávať národné plány odpadového hospodárstva, uplatňujúc dva základné nástroje – plány a povolenia, predovšetkým pre subjekty nakladajúce s odpadom. Už táto prvá smernica prichádza s ideálom odpadovej hierarchie, ktorá predstavuje odporúčaný postup pri nakladaní s odpadom (od predchádzania a znižovania množstva odpadu, cez recykláciu a energetické zhodnocovanie. V tomto období však ostáva len odporúčaním [Williams, 2015].

Odvtedy niekoľko škandálov upozornilo širokú verejnosť na negatívne dôsledky nedostatočnej regulácie a napomohlo k ráznejšiemu tempu, najmä čo sa týka dlhodobo

---

¹² Ako ilustruje aj prijatie dvoch z prvých environmentálnych smerníc, o emisiách oxidu uhoľnatého a uhlíkovdika z vozidiel (1967). Tieto boli odsúhlasené ako reakcia na legislatívne návrhy v Západnom Nemecku a Francúzsku, ktoré plánovali zprísniť svoje národné štandardy.

zaostávajúcej implementácie (výrazným podnetom bolo napr. znovunájdenie sudov z havárie v Seveso.¹³)

Rámcovú smernicu nasledovalo niekoľko ďalších smerníc týkajúcich sa špecifických tokov odpadu (napr. smernica 75/439 pre spätný odber a energetické využívanie odpadových olejov (prijatá na základe národných zákonov v Západnom Nemecku a návrhov z Holandska a Francúzska), ďalej smernica 76/403 o zneškodnení polychlórovaných bifenylov a polychlórovaných terfenylov (PCB/PCT) a vtedy asi najvyspelejší regulačný režim pre oxid titaničitý [McCormick, 2001] (smernice 78/176/EHS, 82/883/EHS a 92/112/EHS).

Druhý EAP (1977-1981) kladie oproti prvému väčší dôraz na ochranu prírody a biodiverzitu [Scheuer, 2004]. Ďalej tretí EAP (1982 - 1986) a štvrtý (1987 - 1992) odrážajú zmeny z využívania kvalitatívnych prístupov (Environmental quality standards – EQS) k environmentálnej regulácii, k uplatňovaniu emisných hodnôt (emission limit values - ELV). Snáď najvýznamnejším konceptom tretieho EAP je princíp integrácie environmentálnej politiky do ostatných sektorov. V tomto období sa Komisia odkláňa od limitovania znečistenia a riešenia urgentných problémov prístupom „velenia a kontroly“ smerom ku predchádzaniu škôd (napríklad prijatím ucelenejšieho prístupu v EIA smernici – 85/337¹⁴).

3. Od Jednotného európskeho aktu k Maastrichtskej zmluve (1987-1993)

Kvôli chýbajúcemu legálnemu základu a celistvému smerovaniu bol prístup Spoločenstva k environmentálnym otázkam spočiatku skôr reaktívny, adresujúc problémy ad-hoc. Zlomovým bodom je Jednotný európsky akt (JEA), účinný od 1.1. 1987, ktorý do primárneho práva doplnil samostatnú kapitolu o životnom prostredí (Hlava XX, čl. 191-193 Zmluvy o fungovaní EÚ - pôvodne zmluva o založení EHS)

Týmto bol doplnený chýbajúci základ právomocí EÚ na úseku životného prostredia. Jednotný európsky akt tiež kodifikoval základné princípy už obsiahnuté v EAP: princípy prevencie, nápravy škôd pri zdroji, znečisťovateľ platí, zásada subsidiarity v ochrane ŽP, a najmä dôležitý princíp integrácie (sine qua non environmentálnej politiky).

K ďalšiemu zásadnému posunu dochádza štvrtým EAP (1987 – 1992), kde je formulovaný tzv. integrovaný prístup, v kontraste s priznanými nedostatkami EQS a ELV prístupov, kde je ochrana prírody konečne vnímaná ako integrálna a nevyhnutná aktivita počas celých výrobných procesov. Cieľom integrovaného prístupu je najmä znížiť energetickú a materiálovú náročnosť výroby, pričom sa snaží chápať obmedzovanie znečistenia systematicky, vo všetkých zložkách

---

¹³ Išlo o 41 sudov toxického dioxínu z havárie v severotalianskom Sevese v roku 1972, ktoré sa stratili v 1982, aby sa neskôr záhadne objavili na brehoch severného Francúzska [Blumler, 2017]. Incident podčiarkol rýchlosť, akou sa môže šíriť neregulované znečistenie, ako aj problémy riadnej implementácie zákona (konkrétne smernica o toxickom a nebezpečnom odpade - 78/319).

¹⁴ EIA (Environmental impact assessment), čiže posudzovanie vplyvov na životné prostredie, vychádza zo smernice 2011/92/EU, ktorá zabezpečuje, aby boli dôsledky určitých projektov na životné prostredie zohľadňované ešte pred ich uskutočnením. Jedná sa o projekty z potenciálom väčšieho vplyvu, ako diaľnice, továrne, priehrady a pod., ktoré majú prejsť posúdením a zhodnotením vplyvu ešte pred ich schválením, pričom kľúčovým znakom je tu zapájanie verejnosti do posudzovania.

životného prostredia. Tiež tu sú po prvýkrát rozpracované nové, tržne orientované stimulačné nástroje, ako dane, dotácie, či obchodovateľné emisné povolenia [Scheuer, 2004].

Ukázalo sa, že integrácia vyžaduje koordináciu v širších oblastiach ako predpokladali autori Rímskych zmlúv, a spolupráca v nich je pritom často efektívnejšia než jednotlivé nezávislé národné prístupy [McCormick, 2001]. Od 90tych rokov sa teda diskusia o európskej integrácii rozšírila nielen o životné prostredie, ale na viacero „mäkších“ oblastí politiky, ako napr. ochrana spotrebiteľa či rozvojová pomoc.

4. Cez integrované prístupy k trvalo udržateľnému rozvoju (1993 - 2008)

V roku 1993 bolo Maastrichtskou zmluvou životné prostredie uvedené ako politický cieľ EÚ v zakladajúcich zmluvách, stanovujúc „podporu (...) harmonického a vyváženého rozvoja hospodárstva, udržateľný a neinflačný rast rešpektujúci životné prostredie“ (Článok 2 zmluvy o EÚ). Hoci použitie prinajmenšom kontroverzného spojenia „udržateľného rastu“ vzbudilo oprávnenú kritiku [Nilsson, 2007], pomohlo zasadiť environmentálny ohľad na čelo zmluvy a tak im pridalo na váhe. Doplnením článku 6 o princíp integrácie sa odkláňa pozornosť od environmentálnych problémov samotných k ich príčinám – od „end of pipe“ ministerstiev životného prostredia k skutočným pôvodcom - sektorálnym politikám, čo ešte zdôraznilo tento princíp ako jeden z vedúcich usmernení pre politiku EÚ [Nilsson, 2007], podobne ako zahrnutie princípu predbežnej opatrnosti v kapitole o životnom prostredí (Hlava XX, článok 191, 2, ZFEU).

Tieto princípy boli utvrdené aj piatym EAP (1993-2000), ktorého ambíciou sú už štrukturálne odpovede na vzájomne prepojené problémy, ako vzorce spotreby a výroby a súvisiace predchádzanie odpadom a recyklácia, či racionalizácia energetickej politiky cez zvýšenie účinnosti. Ďalej podporuje nové, najmä tržne a dobrovoľne orientované nástroje (tieto stimulujúce metódy mrkvy a palice sa prejavujú napríklad v uvedení nástroja zodpovednosti pôvodcu a ustanovení cieľov spätného odberu napríklad pre EVL (smernica 2000/53) alebo WEEE (2002/96)). Prijímajú sa horizontálne orientované zákony rámcová smernica o vode či smernice počítať dôležitosť účasti verejnosti (smernica 2003/4), ku ktorým sa pridávajú aj smernica o posudzovaní vplyvov na životné prostredie (2001), environmentálnej zodpovednosti (2004) a pod.

K posunu došlo aj v prístupe k regulácii – prechádza sa ku flexibilnejším riešeniam, nechávajú viac priestoru na implementáciu a prispôsobenie miestnym podmienkam, so zameraním skôr na procedurálne požiadavky a dobrovoľné dohody. V tomto období ustáva predošlý príliv novej legislatívy, a dôraz sa kladie skôr na zelené knihy stimulujúce diskusiu a biele knihy načrtávajúce politické odpovede, všetko so zreteľom na zlepšenie implementácie [Scheuer, 2004].

Amsterdamskou zmluvou, podpísanou v roku 1997 sa nakoniec ustanovuje udržateľný rozvoj ako jeden zo základných cieľov EÚ (Zmluva o založení EÚ ho v čl. 2 definuje ako „harmonický, vyvážený a trvalo udržateľný rozvoj hospodárskych činností“). Množstvo medzier v regulácii nakladania s odpadom postupne doplnili smernice o spaľovaní (2000/76/ES) a o skládkovaní odpadu (99/31/ES), ktoré stanovujú štandardy pre únik znečistenia do prostredia.

Kategóriu dopĺňa smernica 96/61/ES o integrovanej prevencii a kontrole znečisťovania životného prostredia (IPPC), ktorá okrem iného uvádza povolenkový systém na adresovanie znečistenia z priemyslu a poľnohospodárstva, udáva štandardy pre zariadenia a činnosti týkajúce sa odpadu (ako aj jeho znovuvyužitia – napr. energeticky) [EK, 2005]. Najnovšie boli emisné štandardy z veľkej časti zlúčené pod jednu smernicu o priemyselných emisiách (IPPC II - 2010/75/EU). Prijaté sú tiež dôležité smernice ohľadom konkrétnych problematických prúdov odpadu (smernice o akumulátoroch a batériách (1991/157/EHS), o obaloch a obalových odpadoch (1994/62/ES), vozidlách s ukončenou dobou životnosti (2000/53/ES), a o elektrickom a elektronickom odpade (2002/96/EC)).

Dnešná európska environmentálna politika teda vychádza z princípov špecifikovaných v zakladajúcich zmluvách, ktoré poskytujú akýsi „ústavný“ základ pre ostatnú legislatívu. Vedúcim je princíp trvalo udržateľného rozvoja, ktorý definuje článok 3, odstavex 3 ZOE, uvádzajúc v podstate tri piliere TUR: „Únia usiluje sa o trvalo udržateľný rozvoj Európy založený na vyváženom hospodárskom raste a cenovej stabilite, o sociálne trhové hospodárstvo s vysokou konkurencieschopnosťou zamerané na dosiahnutie plnej zamestnanosti a sociálneho pokroku, ako aj o vysokú úroveň ochrany životného prostredia a zlepšenie jeho kvality.“ Nasleduje princíp vysokej úrovne ochrany, špecifikovaný v hlave XX SFEU, čl 191, ods. 2, kedy je potrebné brať do úvahy vývoj vedeckého poznania a tiež vychádzať z tradíc krajín, ktoré si môžu ponechať prísnejšie štandardy. Ďalej dôležitá zásada integrácie¹⁵ (dnes článok 11 SFEU). Odráža sa tu jeden z dôležitých aspektov udržateľného rozvoja – vyváženosť medzi ekonomickým a sociálnym rozvojom a ochranou životného prostredia. Nasledujú zásady predchádzania škodám a prevencie, ako aj zásada nápravy škôd na ŽP priorítne pri zdroji (rovnako článok 191 ZFEU).

Ďalej sa v zmluvách ustálili určité ciele európskej environmentálnej politiky sú definované v hlave XX SFEU, čl 191, ods. 1: udržiavanie, ochrana a zlepšovanie kvality životného prostredia, ochrana ľudského zdravia, rozvážne a racionálne využívanie prírodných zdrojov, podpora opatrení na medzinárodnej úrovni na riešenie problémov životného prostredia (predovšetkým zmena klímy).

Príloha 3: Projekt DP

---

¹⁵ Podobne ako zásada subsidiarity je táto v primárnom práve najprv (od JEA) formulovaná pre oblasť ochrany životného prostredia, až Amsterdamská zmluva ju včlenila do pôvodných ustanovení.

Fakulta humanitních studií UK
katedra magisterského oboru
sociální a kulturní ekologie

U Kříže 8/661, 158 00 Praha 5-Jinonice

Magisterský obor
sociální a kulturní
ekologie

Projekt diplomové práce (DP) oboru sociální a kulturní ekologie

1. Jméno studenta, tituly: Bc. Mária Nemcová
2. Osobní číslo (UKČO): 75371995
3. Rok imatrikulace na FHS UK (bak. studium, jinak mag. studium): 2014
4. Datum zápisu na katedru sociální a kulturní ekologie FHS UK: 22. 09. 2014
5. Názvy všech předchozích bakalářských (magisterských) prací, škola, obor a rok, kde a kdy byly obhájeny: FishU (Art-based resesarch in morality shifts in internet interactions), Aalborg University, Art and Technology (Experience design), Jún 2014, Aalborg, Dánsko
6. Předběžný název DP: Odpadová politika Japonska, Európskej únie a Slovenskej republiky z hľadiska udržateľného rozvoja
7. Obecný kontext (súvislosti tématu, širší rámec [zasazení „do světa“]):

Súčasný vzorec výroby a spotreby vytvárajú neustále rastúci tlak na životné prostredie, a to počas celého spotrebného cyklu – od ťažby až po odpady a ich (ne)zneškodňovanie. Zmeny doterajších prístupov sú nevyhnutné aj z integrujúceho hľadiska udržateľného rozvoja. So stúpajúcou spotrebou stúpa totiž urgentnosť riešenia nielen kvôli súvisiacim environmentálnym problémom, ale aj problémom surovínovej bezpečnosti a konfliktov z nej prameniacich. V reakcii na tieto výzvy sa vládne politiky pokúšajú prichádzať s alternatívnymi riešeniami pre jednotlivé oblasti. Dôležitou súčasťou hospodárenia s materiálmi je odpadové hospodárstvo, kde sledujeme posun starších prístupov zameraných len na zdravotne nezávadné odstraňovanie odpadu k prístupom celistvejším, zameriavajúcim sa na zefektívnenie využívania zdrojov a predchádzanie vzniku odpadu, sledujúc už celý životný cyklus produktov. Najnovší vývoj má ambície „uzavretia cyklu“, čiže minimalizovať ťažbu nových surovín a prejsť k maximálne cyklickému (oběhovému) využívaniu už prítomných materiálov.

8. Předmět zkoumání (vlastní předmět práce [zasazení „do vědy“]): Podmienky a teda aj prístupy jednotlivých vlád naprieč zemegľou sa výrazne líšia. Práca má snahu analyzovať prístupy odpadových politík dvoch, respektíve troch významných celkov – Európskej únie ako dôležitého presadzovateľa udržateľného rozvoja, Slovenskej republiky ako miestne relevantného kontextu a príklad implementácie európskej legislatívy na úrovni členského štátu, a Japonska, ktoré vďaka svojim jedinečným socio-geografickým podmienkam bolo nútené reagovať na výzvy odpadového hospodárstva oveľa skôr a aktívnejšie ako väčšina sveta.
9. Hlavní vstupní hypotéza nebo hypotézy (2–4 na výběr): pro práci 1–2. možno však formulovať výzkumné otázky, event. jen výzkumný problém:

Výskumný problém: Stav súčasných politik Japonska, EU a Slovenskej republiky v oblasti odpadového hospodárstva ako odpoveď na výzvy udržateľného rozvoja.

Výzkumné otázky:

- Čím sú charakteristické a ako sa líšia prístupy jednotlivých celkov?
- Aké sú ich slabé a silné stránky z hľadiska udržateľného rozvoja?
- Aké sú možnosti pozitívnej inšpirácie v európskom kontexte?

10. Metodologický postup: metódy a techniky, ktoré budú v práci použité:

Vybrané verejno-politické dokumenty budú analyzované z hľadiska rámcovania problémov, cieľov, prístupov, princípov a využitých nástrojov. Tieto budú vzájomne porovnané, a následne reflektované a hodnotené z hľadiska udržateľného rozvoja, so snahou nájsť možnosti pozitívnej inšpirácie a implikácii pre ďalší rozvoj odpadovej politiky v európskom kontexte. Pre rozbor dokumentov budú využívané expertné rozhovory, obsahové analýzy, analýzy a hodnotenia z iných zdrojov apod.

11. Cíl DP (kromě ověření hypotéz a teoretického přínosu např. praktický přínos, vypracování metodologie, základ pro řešení problémů v praxi atd.): Identifikácia a popis rozdielov v prístupoch a ich zhodnotenie vo svetle udržateľného rozvoja.

12. Čím budou rozšířeny dosavadní znalosti (vědecká „přidaná hodnota DP“): Zhrnutie najnovších tendencií vývoja politik odpadového hospodárstva v dvoch celosvetovo významných regiónoch.

13. Jaké bude (bude-li) jejich teoretické zobrazení a přínos: Zhrnutie a zhodnotenie možných riešení pre výzvy v oblasti odpadového hospodárstva z rôznorodých kontextov a tak potenciálne rozšírenie perspektív pre ucelenejšie možnosti riešenia odpadovej stratégie v európskom, resp. slovenskom kontexte.

14. Struktura DP (předběžný obsah – názvy oddílů a kapitol):

1. Úvod

1.1. Otázky a ciele práce

1.2. Rámec a vymedzenie

1.3. Dáta, metódy a obmedzenia

2. Východiská práce

2.1. Charakter súčasnej spoločnosti z hľadiska výroby a spotreby – hnacie sily a dôsledky

2.2. Úloha odpadového hospodárstva a jej historický vývoj

2.3. Ucelená perspektíva – udržateľný rozvoj

3. Konkrétne alternatívy politických odpovedí – štúdie Japonska, EÚ a Slovenska

3.1. Historický vývoj prístupov v odpadovej politike

3.1.1. Japonsko – experiment s industrializáciou

3.1.2. Európska únia – od jednotného trhu k priekopníkovi environmentálnej politiky

3.1.3. Slovenská republika

3.2. Súčasný stav odpadových politik a perspektívy do budúcnosti

3.2.1. Japonsko – Sound Material Cycle Society

3.2.2. Európska únia – Obehové hospodárstvo

3.2.3. Slovenská republika

- 3.3. Zhrnutie – kritériá a porovnanie prístupov
- 3.4. Udržateľný rozvoj ako hodnotiaci princíp
  - 3.4.1. Rámec hodnotenia politik
  - 3.4.2. Zhodnotenie
  - 3.4.3. Zhrnutie
- 4. Zhrnutie a záver
  - 4.1. Implikácie porovnávania pre Slovenskú republiku

15. *Předběžná bibliografie k tématu:*

- BILITEWSKI, B. (2012). *The circular economy and its risks*. Waste Management 32, 1-2. <http://www.sciencedirect.com.libproxy.unibz.it/science/article/pii/S0956053X11004636>
- BIZIKOVA, Livia, Heinz SCHANDL, Laszlo PINTER a Gabriel HUPPE, *Sustainable Consumption And Production Indicators For The Future Sdgs: Unep Discussion Paper* [online]. In: . March 2015. Dostupné z: https://www.iisd.org/sites/default/files/publications/sustainable-consumption-production-indicators-future-sdgs_0.pdf
- BORTOLETO, Ana Paula., *Waste prevention policy and behaviour: new approaches to reducing waste generation and its environmental impacts*. London: New York: Routledge, 2015. ISBN 978-0-415-73758-6.
- BRUNNER, Paul H., RECHBERGER, Helmut. *Practical Handbook of Material Flow Analysis*. Boca Raton: Lewis Publishers. 2004. ISBN 1-5667-0604-1
- ČAMROVÁ, Lenka, ed., *Ekonomie a životní prostředí: nepřátelé, či spojenci?*. Praha: Alfa Publishing. 2007. Studium ekonomie. ISBN 978-80-86851-69-3.
- CHRISTOPH KNILL AND DUNCAN LIEFFERINK., 2007. *Environmental politics in the European Union: policy-making, implementation and patterns of multi-level governance*. Repr. Manchester: Manchester University Press. ISBN 07-190-7581-5.
- COMMISSION, European a ENVIRONMENT, 2010. *Being wise with waste: the EU's approach to waste management* [online]. Luxembourg: Publ. Off. of the European Union [cit. 2017-02-27]. ISBN 978-927-9142-970. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/environment/waste/pdf/WASTE%20BROCHURE.pdf>
- DELMAS, Magali A. a Oran R. YOUNG, 2009. *Governance for the environment: new perspectives*. New York: Cambridge University Press. ISBN 05-217-4300-1.
- EPA: Sustainable Materials Management, *EPA: United States Environmental Protection Agency* [online]. 2007. Dostupné z: <http://www.epa.gov/smm/pdf/vision2.pdf>
- EUROSTAT. *Sustainable development in the European Union — 2015 monitoring report of the EU Sustainable Development Strategy*. 2015. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/6975281/KS-GT-15-001-EN-N.pdf/5a20c781-e6e4-4695-b33d-9f502a30383f>
- Facts sheet EPR: <http://www.oecd.org/env/waste/factsheetextendedproducerresponsibility.htm>
- FLATH, David. *The Japanese Economy*. New York: Oxford University Press. 2000. ISBN 0 19 877504 0.
- GLACHANT, Matthieu, c2001. *Implementing European environmental policy: the impacts of directives in the member states*. Northampton, MA: Edward Elgar. ISBN 18-406-4659-4.

- Global Forum on Environment: Promoting Sustainable Materials Management through Extended Producer Responsibility (EPR), *OECD.org* [online]. [cit. 2017-02-27]. Dostupné z: <http://www.oecd.org/env/waste/gfenv-extendedproducerresponsibility-june2014.htm>
- GOVERNMENT OF JAPAN: *Becoming a Leading Environmental Nation in the 21st Century: Japan's Strategy for a Sustainable Society* (tentative translation). 2007. Dostupné z: <http://www.env.go.jp/en/focus/attach/070606-b.pdf>
- HAWKE, Neil., c2002. *Environmental policy: implementation and enforcement*. Burlington, VT: Ashgate. ISBN 07-546-2311-4.
- HESHMATI, Almas, 2015. *A Review of the Circular Economy and its Implementation* [online]. Bonn, Nemecko, s. 61. Dostupné z: <http://ftp.iza.org/dp9611.pdf>
- HOTTA, Yasuhiko. *Is Resource Efficiency a Solution for Sustainability Challenges?*, *S.A.P.I.E.N.S* [Online], September 2011. Available from: <http://sapiens.revues.org/1161>
- HUHTINEN, Kaarina. *Instruments for waste prevention and promoting material efficiency: A Nordic review* [online]. [1. oplag]. Copenhagen: Nordisk Ministerråd. 2009. ISBN 978-928-9318-617. Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/cuni/detail.action?docID=10567740>
- IMURA, Hidefumi, SCHREUS, Miranda A., eds. *Environmental Policy in Japan*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, The World Bank, 2005. ISBN 1 84542 370 4.
- JOHN R. MCNEILL., 2002. *Qualcosa di nuovo sotto il sole: storia dell'ambiente nel XX secolo*. Torino: Einaudi. ISBN 88-061-6455-4.
- KOCH, Labert T. How do we formulate policies? The problem of defining policies and their evaluation. In: STORZ, Cornelia, ed. *Small Firms and Innovation Policy in Japan*. New York: Routledge, 2006. 20pp. Routledge Contemporary Japan Series. ISBN-10: 0-415-36812-X
- LEHMAN, Steffen a CROCKER, Robert, eds. *Designing for Zero Waste: Consumption, technologies and the built environment*. Earthscan series on sustainable design. New York: Routledge, 2012. ISBN 978-1-84971-434-1.
- LENSCHOW, Andrea., 2002. *Environmental policy integration: greening sectoral policies in Europe*. Sterling, VA: Earthscan Publications. ISBN 18-538-3709-1.
- MACPHERSON, W.J. *The economic development of Japan: 1868-1941*. Cambridge: Cambridge University Press. 1995. New studies in economic and social history. ISBN 0 521 55792 5.
- MCCORMICK, John. *Environmental Policy in the European Union*. Hampshire: Palgrave Publishers Ltd., 2001. The European Union Series. ISBN 0-333-77204-0
- MINISTERSTVO ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA SLOVENSKEJ REPUBLIKY, *Program odpadového hospodárstva SR na roky 2016 – 2020* [online]. Október 2015. Dostupné z: http://www.minzp.sk/files/sekcia-enviromentalneho-hodnotenia-riadenia/odpady-a-obaly/register-a-zoznamy/poh-sr-2016-2020_vestnik.pdf
- MINISTRY OF THE ENVIRONMENT: Waste & Recycling, *Ministry of the Environment: Government of Japan* [online]. Dostupné z: <https://www.env.go.jp/en/recycle/>
- MORAN, Michael, Martin REIN a Robert E. GOODIN, 2006. *The Oxford handbook of public policy*. New York: Oxford University Press. ISBN 978-019-9269-280.
- NASAKI, Tomohiro, Hajime YAMAKAWA a Daisuke NUMATA, Citizen attitude and policy for 3R behaviour in Japan. *Edmonton waste management centre of excellence* [online]. Dostupné z: http://www.ewmce.com/Resources/Documents/Daisuke_Numata_-_Citizen_Attitude_and_Policy_for_3R_in_Japan.pdf

- NATHANSON, Jerry A., c2003. *Basic environmental technology: water supply, waste management, and pollution control*. 4th ed. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall. ISBN 01-309-3085-7.
- NATUR-PACK: *Extended Producer Responsibility – Packaging and Packaging Waste in Slovakia* [online]. Bratislava. [cit. 2017-02-27]. Dostupné z: <http://www.oecd.org/environment/waste/Slovakia%20final.pdf>
- NILSSON, Måns a Katarina ECKERBERG, 2007. *Environmental policy integration in practice: shaping institutions for learning*. Sterling, VA: Earthscan. ISBN 978-184-4073-931.
- OECD, *Extended Producer Responsibility: Updated Guidance for Efficient Waste Management*. [Online]. OECD Publishing, Paris, 2016. ISBN 978 92 82 25638 5. Dostupné z: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/environment/extended-producer-responsibility_9789264256385-en#.WIOgzhsr12w.
- OECD, *OECD Environmental Performance Reviews: Japan 2010*. 2010. ISBN 9789264087873. Dostupné z: http://www.oecd-ilibrary.org/environment/oecd-environmental-performance-reviews-japan-2010_9789264087873-en.
- OECD, *OECD Environmental Performance Reviews: Slovak Republic 2011*. 2011. ISBN 9788088833567. Dostupné z: http://www.oecd-ilibrary.org/environment/oecd-environmental-performance-reviews-slovak-republic-2011_9788088833567-sk.
- OECD, *Policy Guidance on Resource Efficiency* [online]. OECD Publishing. 2016. DOI: 10.1787/9789264257344-en. ISBN 9789264257337. Dostupné z: http://www.oecd-ilibrary.org/environment/policy-guidance-on-resource-efficiency_9789264257344-en
- PARRIS, Thomas M. a Robert W. KATES. Characterizing and measuring sustainable development. *Annual Review of Environment and Resources* [online]. 2003. 28(1), 559-586. DOI: 10.1146/annurev.energy.28.050302.105551. ISSN 1543-5938. Dostupné z: <http://www.annualreviews.org/doi/10.1146/annurev.energy.28.050302.105551>
- PERMAN, Roger, 2011. *Natural resource and environmental economics*. 4th ed. New York: Pearson Addison Wesley. ISBN 03-214-1753-4.
- Prezentace a poznámky z přednášek dr. Libuše Benešové na Přírodovědecké fakultě UK – „Odpady“ – jeseň 2015
- SETH, James Gustave, Haas, Peter M. *Global environmental governance*. Island Press, Washington DC, 2006. ISBN 1-59726-080-0
- STAVINS, R. N., c2000. *Economics of the environment: selected readings*. 4th ed. New York: W.W. Norton. ISBN 03-939-7523-1.
- STRASSER, Susan. *Waste and Want: A social history of trash*. New York: Metropolitan Books, Henry Holt and Company, 2000. ISBN-13: 978-0-8050-6512-1.
- Sustainable Materials Management (SMM): Resource productivity and waste, *Oecd.org* [online]. [cit. 2017-02-27]. Dostupné z: <http://www.oecd.org/env/waste/smm.htm>
- TANAKA, Izumi, 2008. *Promotion of Resource Efficiency in Japan: through 3R (Reduce, Reuse and Recycle) policies*. Östersund, Sweden. Swedish Institute for Growth Policy Studies. Dostupné z: <https://www.tillvaxtanalys.se/download/18.1af15a1f152a3475a819a2a/1454513350623/Promotion+of+Resource+Efficiency+in+Japan-08.pdf>

- THE WORLDWATCH INSTITUTE. *2010 State of the world: Transforming cultures. From Consumerism to Sustainability. A Worldwatch Institute Report on Progress Toward a Sustainable Society*. 1.vyd. London: W.W.Norton and Company Ltd., 2010. ISBN 978-0-393-33726-6.
- THE WORLDWATCH INSTITUTE. *State of the World 2014: Governing for Sustainability*. 1.vyd. Washington, DC: Island Press, 2014. ISBN 13: 978-1-61091-541-0
- TIETENBERG, Tom a Lynne LEWIS. *Environmental economics and policy. 6th ed., International ed. Upper Saddle River, N.J.: Pearson Education, 2009. ISBN 0321666216*
- VESELÝ, Arnošt a Martin NEKODA, eds. *Analýza a tvorba veřejných politik: Přístupy, metody a praxe*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007. Studijní texty. ISBN 978-80-86429-75-5
- VIG, Norman J. a Michael FAURE, c2004. *Green giants?: environmental policies of the United States and the European Union*. Cambridge, Mass.: MIT Press. ISBN 02-627-2044-2.
- VITOUSEK, Peter M et al. *Human Appropriation of Products of Photosynthesis*. [online]. BioScience, vol. 36, No. 6. 1986. Dostupný z: <http://links.jstor.org/sici?sici=0006-3568%28198606%2936%3A6%3C368%3AHAOTPO%3E2.0.CO%3B2-1>.
- Walkowiak B, et al. *Resource efficiency: Japan and Europe at the forefront*. [online]. Wuppertal: Federal environmental agency, Wuppertal institute for climate, environment, energy, UNEP/Wuppertal institute collaborating centre on sustainable consumption and production (CSCP). 2008. Dostupné z www: http://wupperinst.org/uploads/tx_wupperinst/RessEfficiency_Japan.pdf
- WILLIAM N. DUNN., 2008. *Public policy analysis: an introduction*. 4th ed. Upper Saddle River, N.J.: Pearson Prentice Hall. ISBN 978-013-6155-546.

16. Předpokládaný vedoucí DP: PhDr. Ivan Rynda

17. Důvod volby tématu (dosavadní znalosti, zájem, praxe a zájem studenta):¹

Jinonice 17. 10. 2016

diplomant

vedoucí DP

vedoucí katedry SKE

---

¹ nepovinné